

Sankthansaften:

VISSE DAGERS UTVELGELSE

Rune Blix Hagen, historiker, UiT Norges arktiske universitet

Sankthansaften tar djevelen hekser og trollfolk fra alle land til alters i Troms kirke i Norge. Her nyter heksene sin nattverd av fanden. Brødet presenterer han på et flatt kinnben av et asen, og vinen i en hodeskalle. Han gir dem å spise kjøtt og blod av mennesker. Dette er kjente vandrehistorier og sagn fra Danmark. I 1623 ble Kirsten Ibsdatter dømt og brent som trollkvinne på Vendsyssel i Nord-Jylland. Av hennes tilståelse går det fram at hun brukte å dra sammen med andre trollfolk til det hun kalte Troms kirke i Norge. I kirken holdt trollfolkets leder, altså Satan, preken på latin og tysk.

Årets farlige dager

Vi skal ikke så mange hundre år tilbake i norsk historie for å finne lover som var rettet mot vanlige folks skumle og farlige gjøremål på Sankthansaften (Jonsokaften). I Norsk Lov fra 1687 omtaler troldomslovene skumle aktiviteter som ble utført på bestemte dager i året. Disse dagene, som det finnes ni av i løpet av året, beskrives i loven som «visse dagers utvelgelse». I norske rettsprotokoller fra 1600-tallet kan vi lese om folk som har fått harde kroppsstraffer og kraftige bøter fordi de hadde vært ute om Sankthanskvelden for å samle urter, sopp og vann.

Folkelige forestillinger gikk ut på at visse dager i løpet av året hadde en spesiell magisk kraft. På slike dager var det åpen forbindelse mellom det hinsidige og vår egen verden, og hele naturen ble fylt med virkningsfull magi. I løpet av natta til Sankthans skulle man samle urter, vekster, dugg og kildevann på grunn av deres helbredende virkning. Myndigheten fryktet at ondskapsfull magi ble utøvd gjennom trollfolkene sammenkomster nettopp på denne kvelden. Deres oppfatning gikk ut på at heksenes kraft og virksomhet var ekstra sterk Jonsokaften. Trollfolk var ute for å samle ingredienser til deres troldomsaktiviteter, og de fornyet sin pakt med Djevelen gjennom heksesabbat på denne kvelden. Myndighetene fryktet det verste. Og det hadde de tydeligvis grunn til. Rettsprotokollene fra troldomssakene i nord på 1600-tallet er fulle av historier som er knyttet til «visse dager» slik som Sankthansaften.

Ungpikens St. Hansfortelling

Av de mange tiltalte kvinner og barn under Norges verste hekseforfølgelse i Øst-Finnmark 1662/63 finner vi 12 år gamle Mari Olsdatter. Hun kunne fortelle en fryktelig og skremmende historie som hadde utspilt seg rundt sankthanstider. Sammen med mange andre lokale

trollkvinner hadde Mari vært på visitt i helvete. I svovelpølen var Satan selv guide og sto for omvisningen. Han viste fram stedets «beskaffenhet og herligheter», som det heter i den om lag 350 år gamle rettsprotokollen. Veien til helvete beskriver Mari som svært lang. Da hun omsider kom fram, pekte Satan på et stort vann som lå langt nede i en svart dal. Vannet kokte når Satan blåste ild ut av ei jernpipe, og dermed ga hun næring til oppfatningen av mørkets fyrste som fyrbøter i helvete. Nede i vannet lå det menn og kvinner og jamret seg som katter. Som lønn for sin tjeneste skulle Mari få brenne i det kokende vannet, sa Satan til henne.

Ifølge rettsreferatet stakk Satan et stykke fleskeskinke ut i vannet. Han tok stykket opp etter ei kort stund, og skinka var da ferdig kokt. Gjennom Maris historie fikk den lokale domstolen navnene på flere andre kvinner i nærmiljøet som hadde deltatt under besøket i helvete. Etter å ha gjort seg kjent i den slemme Satans bolig, var det fest. Selskapet foregikk Sankthansnatta 1662 på fjellknausen Domen mellom Kiberg og Vardø. Også denne gangen var Satan gildets midtpunkt. Oppe på fjellet i den lyse midsommernatta spilte han opp til ringdans på sin røde fiolin. Mari beskrev nøye hvem som holdt hverandre i hånden under runddansen. Etter dansen skjenket Satan øl til kvinnene av ei sølvskål. Sankthansfesten på Domen ble avrundet ved at Satan fulgte hver og en av kvinnene til sine hjemsteder i Andersby, Vadsø, Ekkerøy, Kiberg og Vardø. De fløy alle gjennom luften som svarte ravner.

Dom for trolldomskriminalitet

Maris tilståelse om hvem som hadde deltatt på sankthansfeiring med Satan, førte til dødsdom over flere navngitte kvinner. Aktor i saken, den lokale fogden, krevde bålstraff over Mari for hennes grove misgjerninger, men retten anket saken på grunn av hennes lave alder.

Ankeinstansen, det vil si lagtinget, festet ikke lit til hennes tilståelse fra underretten og mente at hun i stedet for det brennende bålet burde få et opphold på barn- og tukthuset i Bergen «for å forbedre seg». Amtmann i Finnmark Hans H. Lilienskiold (1650-1703) som har skrevet om denne saken, kan fortelle at Mari Olsdatter senere ble gift i Vardø og at hun døde i 1694.

Trolldomsprosessene i Øst-Finnmark i løpet av vinteren 1662/63 er den verste og mest grusomme trolldomsforfølgelse i norsk historie. 31 kvinner, blant dem noen småpiker under 12 år, kom for retten i løpet av noen få måneder. Av disse ble 18 kvinner brent etter nokså summariske rettsavhør. Ytterligere to mistenkte kvinner ble faktisk torturert i hjel før dømsavgjørelse.

(Trykt i *Finnmarken og Nordlys*, 24. juni 2014)

